

До Спеціалізованої вченої ради

ДФ 61.051.033 Державного вищого

навчального закладу

«Ужгородський

національний університет»

(88000), м. Ужгород, вул.. Підгірна 46

Відгук

**офіційного опонента, доктора юридичних наук,
професора Ярмиша Олександра Назаровича на
дисертацію Геревича Михайла Олександровича на
тему «Внесок А. І. Волошина у розвиток
політичної та філософсько-правової думки
на західно-українських землях у перш. пол. ХХ ст.»,
подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право».**

Актуальність теми дисертаційної роботи. Одним із важливих завдань історико-правової науки є всебічне висвітлення реального внеску окремих мислителів, державно-політичних діячів у розвиток правової думки, практику державного будівництва. Дисертаційне дослідження Геревича

Михайла Олександровича присвячене проблемам, актуальним як з точки зору історії політико-правових вчень (історії вчень про державу і право), так і з погляду нинішньої української державно-національної тенденції патріотичного самовизначення, і загальнонаціонального, і регіонального (локального) характеру. У цьому контексті розвиток політико-правової активності Закарпаття, одним із найвизначніших представників, якого, безперечно, вважається постать Августина Івановича Волошина, державно-правовим поглядам якого присвячене дане дисертаційне дослідження, заслуговує на особливу увагу із декількох причин. По-перше, дана адміністративно-територіальна одиниця пережила тернистий шлях входження до складу українських земель, що викликало значне зацікавлення серед учасників українського державотворення, перш за все, крайового, а також загально-українського значення. По-друге, інтелектуальна думка Закарпаття мала змогу формуватися під безпосереднім впливом західноєвропейських ціннісних орієнтирів, що робить її максимально багатогранною, плюралістичною та орієнтаційно-самодостатньою.

У дисертаційному дослідженні (у вступі до розділу 1) автор цілком слушно звертає увагу на те, що серед представників закарпатського просвітництва, принаймні, дві постаті заслуговують на особливу вагу – а саме: Августин Волошин та Олександр Духнович (другого країни небезпідставно вважають найвизначнішим просвітником (будителем) закарпатських українців). Якщо ж говорити про просвітницьку діяльність, що органічно поєднувалася із політично-громадянською активністю – тут актуальність внеску Августина Волошина у культурно-соціальний розвиток свого краю важко переоцінити. Автор цілком доречно у підрозділі 1.1 згадує про те, що Указом Президента України Леоніда Кучми «Про присвоєння звання Герой України» № 257/2002 від 15 березня 2002 р. «за визначну особисту роль у боротьбі за утвердження української державності» президентові Карпатської України Августинові Волошину посмертно присвоєно звання Герой України з удостоєнням ордена Держави. Дана

регалія як можна яскравіше виражає значення постаті доктора Волошина у розвитку не лише крайового, а загалом українського державотворення.

Про актуальність дисертаційного дослідження М. О. Геревича свідчить і те, що воно є складовою частиною ширшого наукового напрямку в рамках комплексної теми «Трансформація політико-правової системи країн Центральної та Східної Європи: гносеологічний та практичний аспект», (номер державної реєстрації 0119U101973), тобто дане дослідження органічно входить у коло наукової орієнтації кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Ужгородського національного університету, працівником якої є сам дисертант.

М. О. Геревич обрав об'єктом свого дослідження ідейно-теоретичну спадщину, суспільно-громадську, соціально-професійну і державно-правову діяльність Августина Волошина, зробивши акцент на виокремленні його правових поглядів у розрізі розвитку західноукраїнського державотворення і усіх тих аспектів життя видатного діяча, коло інтересів якого виходить за межі політичного поля, і поширюється на сферу культурницьку, освітню, наукову, благодійну тощо. Усі ці соціальні феномени знайшли чільне місце у науково-художньому доробку А. І. Волошина і потребують подальшого опрацювання у філософсько-правовому контексті теж.

Метою даного дисертаційного дослідження дисертант визначив виокремлення та повноцінне висвітлення поглядів А. Волошина з теорії та історії держави і права, його внеску в історію політичних і правових учень з позицій доцільності й практичної можливості імплементації окремих ідей, концепцій та положень у багатогранному процесі державного будівництва сучасної України, зокрема в законотворенні та державному управлінні. З урахуванням об'єкту і предмету дослідження для досягнення його мети, дисертант сформулював 9 завдань, що й обумовили структуру роботи та дали можливість дійти висновків при визначенні результатів і обґрунтуванні низки нових положень, що мають важливе значення для історії політико-правових учень та науки про державу і право.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертаційному дослідженні, видаються аргументованими. Усі розділи, підрозділи та інші структурні частини роботи підпорядковані одній, чітко визначеній меті, конкретним завданням, які поставив перед собою дисертант. Структура роботи, на мою думку, відповідає меті та завданням дослідження, дозволяє здійснити узагальнення і вирішення наукової проблеми, яку дисертант поставив перед собою.

Структура дисертації, яка характеризується цілісністю і послідовністю, свідчить про системність представленого дослідження.

Перший розділ присвячений теоретичному, історіографічному та джерелознавчому аспекту дисертаційного дослідження. Здобувач аналізує стан наукової розробки проблеми, проявляючи інтегративний підхід, розглядаючи постать Августина Волошина через призму цілої низки гуманітарних наук, таких як політологія, педагогіка, культурологія, соціальна психологія тощо. У підрозділі 1.2 аналізується джерельна база дисертаційного дослідження, яка включає цілий комплекс опублікованих документів і матеріалів, що насамперед перебувають у вільному доступі в електронних і традиційних бібліотеках. Також до джерел належать архівні і музейні фонди, що представлені в тематичних експозиціях.

У підрозділі 1.1, аналізуючи літературний фундамент свого дослідження, М.О. Геревич звертає особливу увагу на захищену у 2015-му році на кафедрі теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова дисертацію Тетяни Сабадош, яка характеризується максимальною академічною спорідненістю із темою дисертанта. Зокрема, у своїй роботі «Державно-правові погляди А. І. Волошина» Т. Сабадош віднесла А. Волошина до прибічників природно-правового підходу праворозуміння, який вбачав суть держави у її

призначенні єднати націю, захищати права і свободи громадян. Роблячи акцент на політичній діяльності А. І. Волошина, дисертантка, перш за все, розглядає метою громадсько-політичної діяльності А. І. Волошина розбудову української державності, при цьому залишаючи поза увагою персональний внесок Августина Волошина саме у вітчизняну правову думку. Дисертант же, віддаючи належне попередниці, робить акцент на тому, що, зокрема, у культурно-освітній діяльності А. І. Волошина можна виділити і безпосередньо правові погляди, які потребують детального аналізу. Для прикладу, у науково-теоретичній статті А. Волошина «Про шкільне право будучої Української держави» автор висловлює думку стосовно концептуальних засад законодавства про освіту демократичної держави, які змогли знайти своє втілення лише у далекому майбутньому.

У другому розділі автором проаналізовано правовий статус закарпатських земель у міжвоєнний період (1919-1939 рр.), а саме таких адміністративно-територіальних та державних утворень, як: Підкарпатська Русь та Карпатська Україна. Як справедливо зазначає дисертант у підрозділі 2.2, «...очоливши регіональну чехословацьку державну владу в Підкарпатській Русі (Карпатській Україні), Августин Волошин у схвалених ним нормативних актах поетапно реалізовував свою державотворчу програму, вироблену протягом тривалого часу його діяльності як провідного в краї політика і державного діяча. Дана програма передбачала розбудову автономії (позначав термінами «країна» або «держави», що не тотожні сучасному їх тлумаченню) у складі Чехословацької федерації на засадах демократичної, соціальної та правової держави».

Третій розділ рецензованої дисертації присвячено правовому статусу об'єднань громадян у працях А. І. Волошина, а саме громадським організаціям та політичним партіям. Як зазначає дисертант у підрозділі 3.1, громадська активність А. І. Волошина виражається у його безпосередній участі у таких організаціях, як: «Общество Святого Василя Великого», акціонерне товариство «Унію», товариство «Просвіта», а також у благодійній

та видавничій літературній діяльності інших об'єднань. Із змісту підрозділу 3.1 стає зрозуміло, що Августин Волошин мав достатньо ґрунтовне розуміння феномену громадянського суспільства, протиставляючи його жорсткому державно-владному апарату.

Стосовно участі у політичних партіях, то окремої уваги заслуговують такі об'єднання, як: Руська Хліборобська партія та Руська Християнська народна партія. Як зазначає дисертант у підрозділі 3.2, засадничими ідеями обох партій були «...два основні принципи діяльності: 1) християнська віра з дотриманням свободи совісті та протидії розпалюванню міжконфесійних конфліктів; 2) народне просвітництво з метою підвищення рівня національної самосвідомості українського населення регіону». Як справедливо вказує дисертант, «...Політична програма Християнської народної партії охопила всі важливі суспільно-політичні проблеми тодішнього суспільства Підкарпатської Русі: запровадження повноцінної автономії краю, гармонізація мовних, просвітницьких і національно-культурних прагнень, забезпечення економічного розвитку і врегулювання правовідносин в аграрній сфері» (підрозділ 3.2). Окремим вектором політичної ідеології А. І. Волошина можна вважати орієнтацію на слов'янофільство, яке знайшло своє вираження у статті А. І. Волошина «До питання політичної консолідації» (1923) з приводу започаткування на Підкарпатській Русі політичного слов'янського блоку з аграрної, соціал-демократичної і хліборобської партій (підрозділ 3.2).

У четвертому розділі проаналізовано погляди А. І. Волошина на правовідносини у сфері освіти. М. О. Геревич, виходячи із культурницько-освітнього досвіду А. І. Волошина, його демократичних природно-правових позицій, виділяє дві окремі проблеми у сфері освітніх правовідносин, дихотомія яких дозволяє краще осягнути увесь спектр освітньо-правової сфери: 1) правовий статус інтелігенції (як елементу громадянського суспільства); 2) питання правового регулювання освітньої політики держави.

Як влучно зазначає дисертант у підрозділі 4.2: «Загалом національна освіта у світоглядній та політико-правовій концепціях Августина Волошина означала формування соціально значущих якостей особистості, системи знань, правових норм і цінностей, необхідних для успішної самореалізації у державі та суспільстві шляхом засвоєння соціального досвіду та духовних надбань, основу якої становлять християнське віровчення і українська національна ідея як консолідуючі чинники для активної життєвої позиції людини і громадянина».

Вищезазначене свідчить про логічну послідовність дисертаційного дослідження М. О. Геревича, використання у процесі дослідницької роботи типу викладу та побудови тексту від загального до конкретного.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Результатам дисертаційного дослідження М. О. Геревича притаманний належний рівень наукової новизни, при цьому положення з різним ступенем новизни містяться в кожному з розділів дисертації.

Даючи оцінку новизни викладених у дисертації основних положень, а також висновків та пропозицій, слід відзначити, що у дослідженні автором поставлено перед собою нерозроблені раніше задачі, розв'язання яких дозволило одержати нові наукові результати і виробити ряд пропозицій. Автором на основі опрацювання значного обсягу практичного матеріалу сформульовано низку висновків, які мають наукову новизну та належним чином обґрунтовані.

Зокрема, наукову та практичну новизну мають такі висновки і пропозиції М. О. Геревича, як:

- уперше запропоновано триблокову структуру історико-правового дослідження всієї творчої спадщини Августина Волошина, яку найдоцільніше і найоптимальніше вивчати і популяризувати через призму його підходів щодо проблемних питань: 1) державно-правового становища регіону (краю); 2) правового статусу об'єднань громадян; 3) правовідносин у сфері освіти;

- уперше на основі виявлених та проаналізованих публікацій А. Волошина висвітлено його погляди на об'єднання громадян (громадські організації та політичні партії), статус інтелігенції у контексті суспільної місії та призначення національної політичної еліти, яка націлена на стійке утвердження української державності та поступове вирішення наявних проблем і конфліктних ситуацій державно-правового характеру через відродження національних традицій та на гуманістичній основі християнського світогляду;

- удосконалено методологію дослідження політичних і правових поглядів А. Волошина, передусім інтерпретацій та розуміння правових оцінок, зроблених ним стосовно державно-правового становища міжвоєнного Закарпаття у складі Чехословацької Республіки на принципах детермінізму та еволюційного розвитку суспільства і держави;

- удосконалено науково-реконструктивні підходи і прийоми щодо встановлення впливу суспільного і професійного середовищ на світогляд А. Волошина, його погляди на правовідносини у сфері освіти.

Отримані під час написання дисертаційної роботи висновки є обґрунтованими, сформульовані положення базуються на вагомому емпіричному матеріалі. Опрацьована значна кількість наукових робіт із обраної теми, а також великий масив нормативно-правових джерел, що забезпечило високий науковий рівень даного дисертаційного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що належно сформульовані висновки, положення і практичні рекомендації стосуються актуальних і невідкладних проблем правової системи сучасної Української держави. Зокрема, положення, результати і висновки здійсненого дисертаційного дослідження можуть бути використані у правотворчій сфері – при розробці нормативно-правових актів із питань освітньої політики України; науково-дослідній сфері – для подальших наукових досліджень у таких галузях юридичної науки, як історія політичних і правових учень, історія політичної і правової думки, історія держави і права тощо.

Зауваження щодо дисертаційної роботи.

Водночас, як і будь-яке інше дисертаційне дослідження, робота М. О. Геревича містить окремі дискусійні положення, які можуть стати підґрунтям для виокремлення деяких зауважень та побажань.

1. Підрозділ 1.1 присвячений історіографічно-бібліографічному та біографічному аспектам постаті А. І. Волошина, де традиційно описується ступінь розробки досліджуваної проблеми у вітчизняній та зарубіжній літературі. Однак автор приділяє занадто багато уваги аналізу джерельної бази інших гуманітарних напрямів, які лише опосередковано стосуються об'єкта дослідження, тому не потребували надмірної деталізації, і дисертанту слід було б обмежитися лише згадкою про них.

2. У підрозділі 2.1 (с. 38-39) дисертант вказує на те, що «у суспільно-політичних статтях А. Волошина центральними ідеями були консолідація всіх сил для повноцінного національного відродження, гостра критика угрофілів і москвофілів, які гальмували серед пересічних верств народу розвиток питомої ідентичності та культури». Проте при цьому дисертант не уточнює, про які саме статті йде мова, що було би доцільно пояснити на захисті.

3. Аналізуючи політико-правовий статус Карпатської України (у підрозділі 2.2), автор досить широко описує історичні трансформації, які характеризували передвоєнне становище тогочасної Європи, ряд з яких – не мали безпосереднього впливу на здійснення державотворчих процесів на західноукраїнських землях у 30-х роках ХХ ст..

4. У підрозділі 2.2 (с. 82) М. О. Геревич стверджує, що Августин Волошин виступав проти політизації релігії. Відтак, зважаючи на активну діяльність А. Волошина у складі Руської Християнської народної партії, вищезазначене твердження дисертанта потребує детальнішого роз'яснення.

5. Згідно зі змістом дисертаційної роботи у підрозділі 3.1 дисертант повинен був здійснити аналіз поглядів Августина Волошина на правовий статус громадських організацій. Проте у ньому М. О. Геревич висвітлює

також й інші аспекти функціонування тогочасного суспільства у розумінні Августина Волошина (зокрема, емансипацію жінок, морально-етичні засади шлюбно-сімейних відносин тощо), що безпосередньо виходить за межі предмету дослідження даного підрозділу.

Проте зазначені зауваження та побажання є дискусійними та рекомендаційними і в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження М. О. Геревича.

Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, всі сформульовані в ньому положення та висновки обґрунтовані на базі особистих досліджень автора.

Повнота викладу результатів дисертації.

Основні положення дисертації опубліковано у 7 наукових працях, серед яких 4 статі, розміщені у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, 1 стаття – у зарубіжному науковому періодичному виданні (Польща), 2 тези – у збірниках (наукових доповідей), оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях.

Дисертація виконана із дотриманням вимог сучасного українського мовлення.

Відсутність порушення академічної доброчесності.

Виконане дисертаційне дослідження є актуальним, своєчасним, має наукову новизну та важливе значення для розвитку правової науки. Робота характеризується ґрунтовністю дослідження, точністю та послідовністю викладення матеріалу.

Загальний висновок.

На підставі вищевикладеного вважаю, що дисертація «Внесок А. І. Волошина у розвиток політичної та філософсько-правової думки на західно-українських землях у перш. пол. ХХ ст.» є завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, котре має суттєве значення для сучасної теорії та історії держави і права, історії політико-

правових учень, вона відповідає вимогам п. 10 Тимчасового порядку присудження ступеня доктора філософії від 6 березня 2019 року № 167, Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти та науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – Геревич Михайло Олександрович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

06.12.2021 р.

Офіційний опонент –
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
заслужений юрист України,
провідний науковий співробітник
Державного науково-дослідного
інституту МВС України

Олександр Ярмиш

Тідпис засвідчує
Директор ДНДІ
МВС України
М. Вербенський

